
TRAO ĐỔI/DISCUSSION

Gustave Lanson và giải thích văn bản văn học¹

Nguyễn Thị Bình*

*Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp, Trường Đại học Ngoại ngữ, ĐHQGHN,
Phạm Văn Đồng, Cầu Giấy, Hà Nội, Việt Nam*

Nhận bài ngày 26 tháng 06 năm 2014

Chỉnh sửa ngày 06 tháng 08 năm 2015; Chấp nhận đăng ngày 25 tháng 02 năm 2016

Tóm tắt : Gustave Lanson, người sáng lập khuynh hướng phê bình lịch sử văn học, có ảnh hưởng rất to lớn đối với phương pháp truyền thống trong phê bình cũng như giảng dạy văn học khi đề cao vai trò của nhà văn và các yếu tố bên ngoài văn bản (nền văn minh, môi trường xã hội, lịch sử nơi mà văn bản được viết ra) để soi sáng các giá trị xã hội, văn hóa và áp đặt một định hướng duy nhất trong phân tích văn bản cho người học. Tuy nhiên, phương pháp giải thích văn bản của ông mang ý nghĩa cách tân trong giảng dạy văn học khi đòi hỏi một cách thức đọc tỉ mỉ, khoa học ở người đọc – người học, nâng cao khả năng cảm thụ tác phẩm văn học của “người đọc chuyên nghiệp”.

Từ khóa: Lanson, giải thích văn bản văn học.

Gustave Lanson người sáng lập khuynh hướng phê bình lịch sử văn học đã xử lý mối quan hệ ba ngôi *Tác giả - Tác Phẩm - Độc giả* theo phương thức đặc sắc và đổi mới ở cuối thế kỷ XIX - đầu thế kỷ XX. Ông là giáo sư văn học, nhà văn học sử, phê bình văn học, đồng thời là gương mặt tiêu biểu của cải cách hệ thống giảng dạy môn văn học ở bậc phổ thông trung học, đại học Pháp và đổi mới nền phê bình văn học cho tới giữa thế kỷ XX.

Những học thuyết và phương pháp của ông có tầm ảnh hưởng rất lớn trong phê bình và giảng dạy văn học, đặc biệt sức lan tỏa đó còn trở nên sâu sắc và mạnh mẽ bởi lẽ ông là người trực tiếp đứng trên bục giảng trong các trường học Pháp từ cấp phổ thông trung học đến bậc đại học. (Ông là Chủ nhiệm Khoa Văn học, tiếp đó, là Hiệu trưởng Trường Đại học Sư phạm Paris từ 1919 đến 1927).

1. Nhà văn và giá trị của tác phẩm văn học

Ở thời kỳ hoàng kim của phương pháp truyền thống, giảng dạy văn học chịu sự tác động sâu sắc của trường phái Lanson khi đề cao

* ĐT.: 84-912781880

Email: ngtbinh1301@gmail.com

¹Bài viết này được công bố trong khuôn khổ đề tài của Quỹ phát triển khoa học và công nghệ quốc gia, mã số VIII.1-2010.05 do GS.TS Lộc Phương Thủy là chủ trì đề tài

vai trò quyết định của nhà văn và các yếu tố bên ngoài văn bản (nền văn minh, môi trường xã hội, lịch sử nơi mà văn bản được viết ra) để soi sáng các giá trị xã hội, văn hóa và áp đặt một định hướng duy nhất trong phân tích văn bản cho người học [1].

Lanson có cách nhìn khác về tầm quan trọng của nhà văn trong phê bình tác phẩm của họ. Về đẹp cốt lõi của các tác phẩm văn chương bất hủ hầu như nằm ở phần được mang đến bởi tính khí cá nhân của nhà văn, nằm ở những cái không thể phân tích được. Ông cho rằng phân tích văn học phải nắm bắt tính chất cá nhân của nhà văn, nhưng tính chất cá thể này nằm trong tác phẩm, nó tương ứng với tác phẩm, nó tạo nên tác phẩm.

2. Giải thích văn bản văn học

2.1. Vai trò của nhà văn đối với giải thích văn bản văn học

Xuất phát từ quan niệm về nghĩa của văn bản văn học, ông đi đến xác định mục tiêu, đối tượng và phương pháp giải thích văn bản văn học trong các trường học tại Pháp.

Lanson quan niệm văn bản văn học chỉ có **một nghĩa duy nhất**, nó độc lập với tư tưởng, với sự nhạy cảm của người đọc. Trong tất cả các tác phẩm văn học, ngay cả trong thơ ca, nghĩa duy nhất ấy có tính thường trực, chung cho mọi độc giả và người học cần phải có khả năng phát hiện ra nó. Chân lí của văn bản văn học gắn chặt với nhà văn và họ chính là người nắm giữ, thể hiện ý tưởng của mình trong văn bản [2]. Vì vậy, các nhà giải thích văn bản (nhà phê bình, nhà nghiên cứu, giáo viên, người học, độc giả) luôn ở vị trí thấp hơn nhà văn - người sáng tạo văn bản. Chính những quan niệm về nghĩa duy nhất của văn bản văn học đã đặt Lanson đối lập với các nhà phê bình mới nửa

sau thế kỷ XX. Roland Barthes và các nhà lí luận tiếp nhận văn bản văn học với quan niệm về tính chất đa nghĩa của tác phẩm văn học đã coi người đọc là “đồng sáng tạo” nên tác phẩm.

Tuy nhiên, với phương pháp lịch sử văn học và phương thức giải thích văn bản văn học, Lanson đã chú trọng đến vai trò của người đọc-người học, đòi hỏi cao năng lực cá nhân của người đọc trong tiếp cận văn bản văn học. Đó là những đóng góp quan trọng của Lanson về phương pháp luận cũng như các ứng dụng vào thực tế giảng dạy và nghiên cứu trong giai đoạn chuyển tiếp từ thế kỷ XIX sang thế kỷ XX.

Ý nghĩa quan trọng của phương pháp Lanson nằm ở mối quan tâm đặc biệt tới giá trị của văn bản văn học. Ông rất gắn bó với hình thức nghị luận văn học, giải thích văn bản và đã thiết lập một cách đọc chi tiết, tỉ mỉ toàn bộ tác phẩm hoặc các đoạn trích dẫn trong các giáo trình văn học. Phương pháp đó vẫn còn vẹn nguyên giá trị tới ngày nay. Với tư cách là người giảng dạy văn học, ông mong muốn tạo cho sinh viên ý thức thận trọng và nghi ngờ, quan tâm trần trở về sự thật và đòi hỏi khắt khe về chứng cứ.

Ở giữa thế kỷ XX, tính chất cách tân, đổi mới trong khuynh hướng phê bình của Lanson được bộc lộ ở tham vọng khai thác triệt để văn bản văn học, làm sáng tỏ những điểm “mù mờ” của nó, Lanson chủ trương phân tích văn bản phải xuất phát từ các nguồn gốc, từ tất cả những gì thuộc về nhà văn, từ nền văn hóa của tác giả, kể cả các dấu vết của những khoảnh khắc lịch sử khi mà văn bản được viết ra. Điều đó có nghĩa là phải nghiên cứu tất cả mọi sự kiện bao quanh văn bản: xã hội, lịch sử, văn hóa. Tác phẩm văn học mang tính chất lịch sử và xã hội. Tuy vậy, Lanson không chỉ giới hạn trong quan niệm này. Ông luôn khẳng định tác phẩm nghệ thuật mang tính cá thể và riêng biệt.

2.2. Mục đích và phương pháp của giải thích văn bản trong giảng dạy

Mục tiêu đầu tiên của giải thích văn bản là thông qua loại hình giải thích, giáo viên phổ thông hoặc đại học phải tự đưa ra cách dạy đọc văn bản cho học sinh, dạy đọc tác phẩm văn học một cách hiệu quả. Nhiều học sinh không biết đọc tác phẩm văn học. Họ chỉ biết đọc theo kiểu ở bậc tiểu học, giải thích các kí hiệu được in (signes imprimés) hoặc kí hiệu của bản thảo, từ đó rút ra ý nghĩa một cách thô thiển. Lanson quan niệm văn bản văn học đầy ắp nội dung và đa sắc thái, ở đó, mọi ý đồ đan chéo nhau, chồng chất lên nhau và khả năng nghĩa của văn bản bị giới hạn bởi năng lực tư tưởng của nhà văn được đưa vào văn bản. Để nắm bắt các ý nghĩa đó, ở trường học, giáo viên phải được trang bị những công cụ cần thiết để dạy đọc văn bản văn học.

Trong giới nghiên cứu và giảng dạy văn học, có rất nhiều người chỉ quen đọc văn bản rất nhanh như thể đọc một tờ báo. Họ đọc nôn nóng và mau chóng kết thúc quyển sách hơn là đọc văn bản theo cách thức chuyên nghiệp thực sự. Họ chỉ tìm kiếm trong các tác phẩm những đoạn trích phù hợp với những phán xét đã định trước và họ sử dụng nó để xây dựng một công trình tuân theo trường phái của họ. Một số khác lại cho rằng việc đọc văn bản là thói quen mơ ước trên từng trang sách mà ở đó, họ tưởng tượng đã tìm thấy những cái chỉ là trò chơi của sự phóng túng hoặc cảm xúc của con tim. Họ đang đọc chính bản thân mình, trong khi đó, họ lại tin tưởng rằng đang đọc một tác phẩm của nhà văn nào đó. Mục đích của giải thích văn bản càng ngày càng được xác định rõ ràng. Bài tập giải thích văn bản được thực hành hiệu quả khi xây dựng cho sinh viên một thói quen đọc chăm chú và diễn giải trung thành văn bản văn học. Nó hướng đến tạo lập cho người học khả

năng tìm thấy trong tác phẩm của nhà văn những cái vốn có của văn bản.

Theo Lanson, thao tác giải thích văn bản văn học sẽ tạo lập cho giới trẻ một thói quen vượt qua sự cảm nhận ý nghĩa tác phẩm một cách thô sơ, họ biết huy động tất cả mọi năng lực để tìm ra những nghĩa tiềm ẩn của tác phẩm. Tóm lại, đọc với sự suy tư, đọc để hiểu, đọc để dành cho những ẩn tượng sâu sắc, đa dạng nhưng phải thu được những nhận thức rõ ràng, chính xác và đặc trưng của văn bản văn học.

Cuối thế kỷ XIX, nghiên cứu ngữ pháp tồn tại hầu hết trong các lớp học, người dạy chú trọng nghiên cứu các hiện tượng ngữ pháp khi phân tích văn bản văn học. Tuy nhiên, theo Lanson, nhận thức chính xác về từ vựng, cú pháp của văn bản không phải để xác định nghĩa đen (nghĩa của từng chữ) mà là năng lực nhận biết độ tinh tế của tư tưởng và hình thức thể hiện. Hiểu đúng nghĩa đen (nghĩa từng chữ) nhằm làm sáng tỏ tất cả những phần khó hiểu, những phần tối nghĩa nằm trong những chi tiết của diễn đạt, nghĩa của những ẩn dụ lịch sử, tiểu sử nhà văn.

Người học phải cố gắng làm sáng tỏ những mối quan tâm về tâm lí, triết học, lịch sử của văn bản và đặc biệt, họ phải cảm nhận được giá trị thẩm mỹ. Bất kỳ bài giải thích nào cũng phải bộc lộ những ẩn tượng cá nhân và có nhận thức sâu sắc để xác định, diễn giải, kiểm tra, mở rộng điều chỉnh ẩn tượng cá nhân.

Lanson đề cao vai trò quyết định của nhà văn trong quá trình tiếp nhận văn bản văn học. Nhà nghiên cứu cho rằng, để tránh hiểu sai văn bản, cần phải xuất phát từ ý nghĩa của tác phẩm do chính nhà văn áp đặt, bởi lẽ chính tác giả đã muốn xác định các giới hạn nghĩa của văn bản. Như vậy, Lanson đề cao giá trị của tác phẩm văn học đã được chính tác giả ấn định và đòi

hỏi các thể hệ khác nhau phải khám phá những giá trị vĩnh cửu đó.

Dựa trên tư tưởng, sự nhạy cảm và trí tuệ, nhà nghiên cứu, người dạy có quyền kiểm định chất lượng của tác phẩm, thể hiện những tính chất mới mà các thế hệ của các thế kỷ trước đây đã từng che giấu.

2.3. Ý nghĩa của giải thích văn bản trong giảng dạy văn học

Hình thức giải thích văn bản trở thành công cụ hữu hiệu trong giảng dạy văn học nhằm hướng tới giáo dục tinh thần công dân cho thế hệ trẻ. Thông qua hình thức khai thác văn bản này, những người trẻ tuổi được thông báo về những vấn đề lớn lao được đặt ra cho toàn xã hội. Tuy nhiên, giáo dục tinh thần công dân, xã hội và chính trị không phải là mục tiêu cuối cùng của giải thích văn bản và nó cũng không phải là lí do chống lại những người theo khuynh hướng thẩm mỹ.

Một số điều kiện cơ bản của phương pháp đã bộc lộ một số hạn chế, mỗi một giáo viên sẽ tiến hành giải thích văn bản tùy theo nền văn hóa, sở thích kỹ thuật cá nhân của chính mình. Người thầy sẽ tổ chức việc diễn giải văn bản theo lứa tuổi, trình độ văn hóa, mối quan tâm của người học.

Người ta sẽ không giảng giải đối với các học sinh chỉ coi tác phẩm văn học là hình thức giải trí, một sự trao đổi về văn hóa. Lanson phân tích những kết quả mang lại cho người đọc – người học trong các cấp học, thông qua hình thức bài tập diễn giải văn bản. Người đọc thích nghi dần với việc đặt mình trong tinh thần (*attitude d'esprit*), trong trạng thái hoạt động đối mặt với văn bản, họ sẽ nắm bắt nghệ thuật, tìm hiểu văn bản rất nhanh, nhìn ra vấn đề và giải quyết những điều khó khăn, đưa ra những gợi mở và cuối cùng là tách bạch được nội dung

của văn bản. Người đọc sẽ có khả năng cảm nhận những vấn đề mà họ không hiểu, họ không thể bằng lòng với sự mù mờ. Họ trở nên thông thái để phân biệt được giọng điệu nội tâm xuất phát từ sâu thẳm của mình và thông điệp mà các nhà văn gửi đến. Và cuối cùng, họ biết đọc. Thói quen đọc tác phẩm văn học có được ở bậc phổ thông và đại học sẽ được lưu giữ suốt cuộc đời. Hiệu quả tốt hơn nữa là đọc tác phẩm sẽ tác động, thức tỉnh người đọc, giúp họ tập hợp chất liệu cho một công trình phê bình hoặc công trình lịch sử văn học. Phương pháp đọc giải thích văn bản mang lại hiệu quả cho những ai đọc để nâng cao, trau dồi trình độ văn hóa.

Từ góc độ giáo học pháp, giải thích văn bản là loại hình bài tập rèn luyện bổ ích để nâng cao kiến thức. Người đọc sử dụng những kiến thức thu được trước đây để làm sáng tỏ và giải thích nghĩa của văn bản và chân trời của kiến thức sẽ được mở rộng, tri thức của độc giả trở nên vững chắc và phong phú hơn.

Trong các lớp học, giáo viên sử dụng hình thức đặt câu hỏi cho học sinh. Hình thức này cho phép người học khẳng định khả năng suy ngẫm về những ấn tượng của việc đọc mang lại, tận hưởng vẻ đẹp của tư tưởng, của hình thức thể hiện. Người ta khuyến khích học sinh sử dụng trí tuệ và khả năng cảm thụ văn bản của mình.

Vào năm 1875, các giáo viên đã sử dụng phương pháp đúng đắn và tinh tế, họ tỏ ra thấu hiểu văn bản, gợi mở và khuyến khích những khát khao nghiên cứu mang tính cá thể. Cuối thế kỷ XIX, môn *Lịch sử văn học Pháp* đã được đưa vào chương trình giảng dạy. Sau một vài năm, các nhà kiểm định và đánh giá chất lượng giảng dạy nhận thấy rằng học sinh có thói quen áp dụng những hình thức học thuộc lòng các nhận định, các phân tích cho những tác phẩm mà họ chưa đọc bao giờ và nó được sử dụng cho kỳ thi tốt nghiệp phổ thông trung học. Như vậy, phương thức này rất độc hại cho trí tuệ

khiến nó trở nên trì trệ và mất dần thói quen tư duy và khả năng sáng tạo. Người ta đã giới hạn chặt chẽ những bài giảng lịch sử văn học và sau này tiến đến hủy bỏ trong chương trình giảng dạy văn học ở bậc phổ thông.

Một số giáo viên chú trọng đến hình thức nghị luận các tác phẩm, bắt buộc học sinh đọc tác phẩm và hình thức đọc tốt nhất trên lớp là giải thích một cách chính xác và tỉ mỉ văn bản văn học. Người học phải tìm hiểu tận gốc mọi vấn đề của tác phẩm nhằm phát hiện nghĩa đích thực của văn bản văn học.

Từ năm 1880 đến 1890, giải thích văn bản trở thành một trong những bài tập thường xuyên và quan trọng của các lớp tiếng Pháp và được đưa vào chương trình giảng dạy chính thức từ năm 1902.

Trong tất cả các kỳ thi tiểu học, trung học, đại học, giải thích văn bản càng ngày càng chiếm vị trí quan trọng. Trước đây, ở thế kỷ XIX - khi Lanson học đại học, các thầy giáo của Khoa Văn, Trường Đại học Sư phạm chỉ tiến hành các bài giảng khái quát (leçon générale), giới thiệu các giá trị nghệ thuật, tư tưởng về các tác phẩm trong chương trình, về tiểu sử các nhà văn. Trong khi đó, các sinh viên phải tự xoay xở ở kỳ thi văn học với các bài nghị luận văn học. Rõ ràng là người ta tự hài lòng cho rằng hình thức hỏi - đáp hoặc một cuộc trò chuyện phóng túng được coi như giải thích văn bản mà nó không bị bắt buộc gắn liền chặt chẽ với chính văn bản. Dần dần, một phương pháp nghiêm túc hơn được áp đặt, một sự chuẩn bị chính xác được thiết lập. Bài tập giải thích văn bản văn học Pháp luôn trở thành môn thi quan trọng trong chương trình giảng dạy văn học.

Compagnon Antoine đã đánh giá cao vai trò của Lanson trong sự nghiệp cải cách và đổi mới phương pháp giảng dạy môn văn học trong hệ

thống đào tạo từ bậc trung học đến đại học Pháp vào những năm đầu thế kỷ XX: “Lanson là người khởi xướng những loại bài tập nền tảng cốt lõi của giáo học pháp mới, ưu tiên cho kỹ năng quan sát và phân tích thay thế cho học thuộc lòng và bắt chước: đó là môn tập làm văn và quan trọng hơn sự mở đầu của ông về phương pháp thực nghiệm thay thế những nguyên tắc của tu từ học bằng giải thích văn bản, nhờ loại hình bài tập này, học sinh cần phải học viết” [3].

3. Kết luận

Vào thế kỷ XX, giá trị của loại hình bài tập này được công nhận và đánh giá cao ở nước ngoài, vượt ra khỏi biên giới của nước Pháp. Tại châu Âu và Bắc Mỹ, các giáo viên Pháp đã khẳng định chất lượng giảng dạy văn học thông qua việc thực hiện giải thích văn bản văn học. Phương pháp giảng dạy này là thành tựu mới mẻ, đặc sắc, phong phú đối với giáo viên, sinh viên Pháp và nước ngoài.

Giảng dạy ngôn ngữ và văn học Pháp trong đất nước Pháp dựa trên hai hình thức cơ bản: *Tập làm văn* và *Giải thích văn bản*. Nó bao gồm các thao tác: tổng hợp, phân tích, sáng tạo, lập luận, phê bình. Hai loại bài tập này bổ sung cho nhau và tạo nên một cách thức giảng dạy văn học tiên tiến.

Cuối thế kỷ XX và đầu thế kỷ XXI, dựa trên những thành tựu của lí luận văn bản văn học, giảng dạy văn học có những bước tiến vượt bậc, những giá trị của phương pháp Lanson được kế thừa và phát triển ở mức độ cao hơn khi đề cao vai trò trung tâm của người đọc - người học. Nghĩa của tác phẩm trở nên đa dạng không phải là “duy nhất” đòi hỏi nhiều cách thức tiếp cận phong phú và cho phép khả năng sáng tạo độc lập của người đọc- người học.

Tài liệu tham khảo

- [1] Elisabeth Ravoux Rallo, *Méthode de critique littéraire*, Ed. Arman Colin, 1995, Tr.65.
- [2] G.Lanson, *Hommes et Livres*, Ed. Hachette, 1898. Tr.8.
- [3] Compagnon Antoine, *La troisième république des lettres de Flaubert à Proust*, Editions du Seuil, 1980, Tr. 79.

Gustave Lanson and His Explanation of Literary Texts

Nguyễn Thị Bình

*Faculty of French Linguistics and Culture, VNU University of Languages and International Studies,
Phạm Văn Đồng, Cầu Giấy, Hanoi, Vietnam*

Abstract: Gustave Lanson, the founder of the trend of literature history criticism, had great influences on traditional methods of criticizing and teaching literature when emphasizing the author's role and the non-textual factors (civilization, social community, history in which the literary texts were written) to highlight the social and cultural values and to impose the sole way of a text analysis on the learners. However, his method of text explanation was in fact the renovation in teaching literature when requiring the intensive and scientific reading skill, thereby improving the learners' absorption of the literary texts and turning the learners into "professional readers".

Keywords: Lanson, explanation of literary texts.